

Millaista julkaisuutoimintaa tulisi palkita?

Matti Wiberg

Yliopistoissa on alettu erikseen taloudellisesti palkita oppiaineita niiden tieteellisestä julkaisuutoiminnasta. Vielä palkitseminen ei ole taloudellisesti arvokasta. Kyse on pikemminkin suolarahoista. Pistetysjärjestelmät ovat toistaiseksi satunnaisia – osin jopa mielivaltaisia.

Tulosseuranta on paikallaan – jos se toteutetaan perustellusti. Yliopistojen tulisi selvittää itselleen, millaista julkaisuutoimintaa ne haluavat tuotettavan. Toistaiseksi sitä ei ole tehty. On vain otettu käyttöön jonkinlaisia mittareita siinä toivossa, että ne mittaisivat julkaisuja luotettavalla tavalla. Tämä on väärä työskentelyjärjestys. Ensin pitäisi päättää, mitä oikein halutaan tavoitella. Sitten tulee valita keinot, jotka parhaiten ja tehokkaimmin palvelevat asetettujen päämäärien toteutusta.

Pisteytysjärjestelmän tulisi koskea vain varsinaisia tieteellisiä julkaisuja eikä mitään hyvänsä julkaisuutoimintaa. Pisteytysjärjestelmän luokkien pitää olla toisensa poissulkevia ja mahdolliset alkeistapaukset kattavia. Kukin julkaisu voi siten kuulua korkeintaan yhteen luokkaan. Toisaalta julkaisu, joka ei sovi mihinkään pisteytysjärjestelmän luokkaan, ei myöskään pidä palkita. Jotta pisteytysjärjestelmä voisi toimia kannustavasti, sen tulisi olla *selkeä ja kaikkien tiedossa*. Sitä ei myöskään pitäisi muuttaa kovin usein, koska oppimiselle on annettava aikaa – jos ylipäänsä halutaan, että pisteytysjärjestelmä myös suuntaa toimintaa laitoksilla.

Yliopistolla pitää olla selkeä käsitys siitä, millaista julkaisuutoimintaa palkitaan ja millaista ei. Siksi myös operationalisointien pitää olla yksikäsitteiset, koska tämä vapauttaa professorit varsinaiseen päätyöhönsä – tutkimukseen ja opetukseen – ja työllistää hallintoportaan sille kuuluviin töihin. Kun kaikki yliopiston piirissä olevat tietävät, miten mikin julkaisu pisteytetään, varsinaisen lihastyön voi tehdä esim. tiedekunnan kanslisti. Siihen ei pidä käyttää tutkijoiden ja opettajien niukkaa aikaa. Huippukoulutettujen ihmisten vangitsemissella tyhjäänpäiväisiin kokouksiin on hintansa mm. kirjoittamatta jäävinä julkaisuina. Voimavarat tulisi kohdentaa nykyistä paremmin yliopiston varsinaisen tehtävän toteuttamiseen eikä hallinnointiin.

Jokainen pisteytysjärjestelmä joutuu ratkaisemaan seuraavan kysymyksen: Keiden julkaisijoiden millaiset julkaisut ansaitsevat mitenkään paljon palkintoja?

Tarkastelen seuraavassa tämän ongelman olennaisimpia ulottuvuuksia.

Pelaajat

Kysymys: Ketkä ovat sellaisia julkaisijoita, että heidän julkaisuutoimintansa tulisi laskea laitoksen eduksi?

Kun tarkoituksena on palkita oppiaineita niiden tieteellisestä julkaisuutoiminnasta, palkittavia julkaisijoita voivat olla vain laitoksen henkilökuntaan tavalla tai toisella kuuluvat. Kuka sitten "kuuluu" henkilökuntaan? Luonnollisesti ainakin kaikki palkkaa saavat. Oppiaineiden ystävät, jotka ovat päätyössä muualla, eivät voi olla tässä mielessä oppiaineen julkaisijoita. Mutta ovatko tohtorikoulutusohjelmien ja muut pääaineopiskelijat oppiaineen henkilökuntaa? Tiettyssä mielessä opiskelijat ovat laitoksen varsinaisen henkilökunnan työtovereita. Siksi heidät pitäisi myös julkaisuutoiminnan osalta lukea laitoksen henkilökuntaan. Entä ovatko satunnaiset tuntiopettajat ja laitoksen dosentit laitoksen henkilökuntaa? Nähdäkseni eivät, koska he useimmiten ovat päätyössä jossakin muussa oppiaineessa. Mutta, miten tulisi suhtautua oppiaineen eläkeläisiin, emeritae/emeriti? Toisaalta he ovat henkilökuntaa, toisaalta taas eivät. Ratkaistiinpa tämä pulma suuntaan tai toiseen, samaa menettelyä pitäisi soveltaa johdonmukaisesti kaikissa oppiaineissa.

Nähdäkseni paras järjestelmä on sellainen, jossa palkittavia julkaisijoita ovat vain laitoksen henkilökuntaan kuuluvat. Tämä voidaan operationalisoida monella tavalla. Yksi voisi olla puhtaasti taloudellishallinnollinen kriteeri: Julkaisija kuuluu laitoksen henkilökuntaan vain jos hänellä on kyseisen kalenterivuoden aikana ollut kirjallinen työsuhte laitokseen. Työsuhteen ei tarvitse kattaa koko vuotta. Poikkeuksena ovat kuitenkin oppiaineesta eläkkeelle jääneet sekä laitoksen omat pääaineopiskelijat olivatpa he tohtorikoulutusohjelmassa tai eivät. Opiskelijoiden parhaimmisto tulisi nykyistä paremmin jo perustutkintovaiheessa niveltää luonnolliseksi osaksi laitoksen julkaisuutuotukseen osallistujien joukkoon. Henkilökuntaan eivät kuulu dosentit eivätkä satunnaiset tuntiopettajat, jotka ovat päätyössä muualla. Nähdäkseni oppiaineen dosentti kuuluu vahvassa mielessä oppiaineen henkilökuntaan, jos hänellä ei ole mitään muuta varsinaisempaa työsuhdetta yliopiston ulkopuolella. Tämä toimijajoukko on varsin pieni ja heidän julkaisuutoimintansa yleensä jokseenkin merkityksentöntä, ainakin tieteelliseltä kannalta arvioituna. Todella pätevät dosentit yleensä työllistyvät tavalla tai toisella.

Julkaisut

Kysymys: Millaiset oliot ovat palkittavia julkaisuja?

Yliopiston pitää palkita vain sellaisia julkaisuja, joita se haluaa tuotettavan. Sillä pitäisi olla käsitys, millaista julkaisuutoimintaa se haluaa edistää. Kaikki julkaisuutoiminta ei voi a priori olla palkittavaa, koska tiedetään tapauksia, jolloin myös tieteellisessä katsannossa dismeritoivia hengentuotteita on saatu julkaistuiksi. Palkittavien julkaisujen pitäisi olla siis ainakin tieteellisiä eli niiden tulee olla tieteellisen arviointiprosessin läpikäyneitä. Julkaisun hyödyllisyys ihmiskunnan parhaiden pyrintöjen edistämisen kannalta ei vielä tee julkaisusta palkintokelpoista.

Viranomaiselle tai etujärjestölle laadittu julkaisematon, mutta vain monistettu selvitysraportti ei ole tieteellisesti palkittava julkaisu. Voivatko muut kuin kirjalliset tieteelliset esitykset, esimerkiksi videot tai multimediatauotokset, olla palkittavia julkaisuja? Nähdäkseni ei ainakaan vielä tässä vaiheessa, koska meillä ei ole mitään kriteereitä arvottaa tämänkaltaista julkaisuutoimintaa. Oppiaineille ei olisi vaikeaa käynnistää esimerkiksi opetusvideoiden tuotantolinjaa: voidaanhan luennot vaivatta nauhoittaa.

Ongelmia voi kyllä seurata siitä, että palkintokriteerinä on pikemminkin jakelualusta kuin julkaisun sisältö, mutta valvontakustannukset kohoaisivat kohtuuttoman suuriksi siitä koituvaan hyötyyn nähden, jotta julkaisun sisältö nostettaisiin todella sille kuuluvaan asemaan. Palkitsemisjärjestelmän hallinto- ja neuvottelukustannukset kohoavat hyvin nopeasti hyvin kalliiksi, jos jokaisen julkaisun tieteellistä sisältöä joudutaan yksityiskohtaisesti puntaroimaan. Monasti on vielä niin, että meillä on toisistaan poikkeavia käsityksiä siitä, millainen tieteellinen painoarvo tietyllä julkaisulla on. Ei ole vallan tavatonta, että käsitykset näiltä osin ovat täysin ristiriitaiset: toisten arvostama on toisten halveksima.

Nähdäkseni palkittavia julkaisuja voivat siten olla vain kirjalliset tieteellistä aineistoa sisältävät esitykset, jotka on julkaistu itse itsensä tieteelliseksi ymmärtävällä foorumilla.

Pisteytykset

Kysymys: Kuinka paljon pisteitä mistäkin julkaisusta tulisi antaa?

Pisteitä pitäisi antaa sitä enemmän, mitä arvokkaammasta julkaisusta on kyse. Yliopistolla pitäisi olla selkeä näkemys siitä, millaiset julkaisut ovat arvokkaita. Nyt näyttää siltä, että eri oppiaineissa arvostetaan hieman eri asioita. On niitä oppiaineita, joissa arvostetaan vankkoja kotimaisia monografioita. Näitä ovat useat humanististen alojen oppiaineet, joihin luen myös oikeustieteet. On toisaalta myös niitä oppiaineita, joissa arvostetaan ennenkaikkea eturivin kansainvälisissä jurnaaleissa julkaistavia artikkeleita. Matemaattis-luonnontieteilijät arvostavat yleensä eniten näitä julkaisukanavia.

Nykyisin eri yliopistoissa käytössä olevat arviointi- ja pisteytysjärjestelmät ovat monella tavalla huonoja. Ensimmäkin järjestelmien luokat eivät ole toisensa poissulkevia. Erityisesti laitossarjaraportin ja tieteellisen erillisteoksen erottaminen on osoittautunut käytännössä mahdottomaksi. Samoin on eräissä oppiaineissa kerätty pisteitä yhdestä ja samasta julkaisusta pariinkin kertaan: ensin työpaperina laitossarjassa ja sitten artikkelina tieteellisessä aikakauslehdessä.

Luokkia eli julkaisukategorioita ei tulisi olla kovin paljon.

Kustakin julkaisusta pitäisi periaatteessa saada pisteitä vain kerran. Siten esimerkiksi ensin laitoksen työpaperina julkaistua, mutta funktionaalisesti identtisenä myöhemmin julkaistavaa artikkelia, ei oikeastaan tulisi palkita enää uudelleen. Laitoksen pitää siis päättää, milloin se mistäkin julkaisusta pisteen ottaa. Tässä tapauksessa siis joko työpaperina tai viimeisteltyä julkaisuna. Tähän periaatteeseen liittyy kuitenkin monia valvontaongelmia.

Ensimmäkin pitäisi kyetä valvomaan ettei kertaalleen palkittua työpaperia – mahdollisesti eri otsikolla – myöhemmin palkita toiseen kertaan kansainvälisenä artikkelina. Käytännössä tämä ei ole mahdollista, koska uuden mehevän otsikon keksiminen ei ole ylivoimaista. On hyvä, että on olemassa laitoksen kontrollissa toimiva laitossarja. Laitossarja on lisäksi halpa ja nopea tapa tutkijoille tehdä työtään tunnetuksi ja varmistaa prioriteetti. Tutkijoiden riskiaversiivisuutta ja aikapreferenssejä – odottaako tutkija kolme vuotta saako artikkelinsa ehkä julkaistuksi jossakin laadukkaassa kansainvälisessä lehdessä vai tyytykö hän raportoimaan vain laitossarjassa – on turha kovin tarkkaan ryhtyä mittaamaan, koska se on vaivalloista ja kallistakin.

Ehdotan seuraavaa pisteytysjärjestelmää. On vain kahdenlaisia palkittavia julkaisuja: monografioita ja tieteellisiä artikkeleita, jotka siis voivat tarkoittaa myös lukuja toimitetuissa kirjoissa. Näistä julkaisuista tulisi jakaa tulospisteitä seuraavissa suhteissa.

Kategoria / Pisteitä Tieteellinen erillisteos 5 Tieteellinen artikkeli (kansainvälinen) 3 Tieteellinen artikkeli (kotimainen) 1 Kirjan toimitustyö 0,5

Kansainvälisyys–kotimaisuus operationalisoidaan seuraavasti. Artikkelia on kansainvälinen jos ja vain jos se on julkaistu kansainvälisessä tieteellisessä aikakauslehdessä, muuten se luokitellaan kotimaiseksi. Siis kirjassa julkaistut luvut tai artikkelit luokitellaan kotimaisiksi tieteellisiksi artikkeleiksi, vaikka ne olisi julkaistu ulkomailla.

Julkaisufoorumin pitää olla tieteellinen. Tieteellisyden kriteerinä voidaan tässä pitää sitä, että monografia julkaistaan tietokirjana (kustantajan luokitus), artikkeli ilmestyy lehdessä, joka itse pitää itseään tieteellisenä tai tieteelliseksi tarkoitettuna kokoomateoksessa. Kansainvälisestä julkaisusta edellytetään, että se on julkaistu referoidussa lehdessä. Se, onko lehti referee-julkaisu vai ei ilmenee lehden alkusivuilta. Tutkijan ei välttämättä tarvitse osoittaa varsinaisia referee-lausuntoja, vaan riittää että hän tarvittaessa kykenee osoittamaan julkaisufooruminsa referee-julkaisuksi.

Todistustaakka on sillä, joka haluaa pisteitä saada, toisin sanoen julkaisuista ollaan antamatta pisteitä, ellei julkaisua todisteta tieteelliseksi. Monografiat, jotka julkaistaan laitossarjoissa (oman tai jonkun muun laitoksen) luokitellaan kaikki kotimaisiksi tieteellisiksi artikkeleiksi, vaikka ne olisi kirjoitettu retromaniaksi, kiinaksi tai urduksi ja vaikka kirja olisi 1 579 sivua pitkä.

Kiistanalaiset tapaukset tulisi ratkaistaan 2/3-enemmistöllä jossakin sopivassa päätöselimessä, esimerkiksi tiedekunnan jatkokoulutustyöryhmässä: ellei tätä enemmistöä saada jonkin julkaisun pisteyttämisen tueksi, julkaisu ei saa pisteitä.

Palkittavat

Keitä sitten pitäisi palkita? Nyt sovellettavat järjestelmät palkitsevat laitoksia ja oppiaineita. Periaatteessa tämä on oikein, mutta käytännössä saattaa ilmetä omituisuuksia. Olettakaamme totaalisen hypoteettinen laitos, jolla työskentelee tai ainakin saa palkkaa yhteensä parikymmentä tutkijaa ja opettajaa. Jos pinnistämme mielikuvituksemme äärimmilleen, voimme ehkä kuvitella, että laitoksen johtajana toimii aktiivitutkimuksen ajat sitten taakseen jättänyt, professionaalisen energiansa pelkästään hallintoon kanavoiva professori Bighelp. Hän ei tuota laitokselle ainuttakaan julkaisupistettä, koska hän ei julkaise mitään. Mutta laitoksen johtajana hän voisi ostattaa laitoksen muiden tutkijoiden tuottamien julkaisupisteiden avulla saadulla rahalla esimerkiksi itselleen uuden tietokoneen ja lasertulostimen. Muuhun ei bonusrahaa sitten jääkään. (Tietenkään tällaisia laitosjohtajia ei ole oikeasti olemassa, mutta mistä tiedämme, onko heitä tulevaisuudessa?)

Jos palkitsemisjärjestelmä sallii tämänkaltaiset epäoikeudenmukaisuudet, se ei voi olla tarkoituksenmukainen.

Mutta miten varmistetaan se, että bonuksista hyötyvät vain ne, jotka ne ovat tuottaneetkin? Ei ole aivan vainoharhaista olettaa, että nykyisenkaltaiset sovetit voivat epäonnistua turvaamaan saatujen uusien voimavarojen oikeudenmukaisen kohdentumisen. Siis pä bonusrahanjakoa ei voi uskoa yksin laitosneuvoston päättäväksi.

Palkinnot tulisi kohdentaa siten, että niistä olisi oppiaineelle mahdollisimman suuri tutkimuksellinen ja opetuksellinen hyöty. Yksittäisten tutkijoiden palkitsemisessa on omat ongelmansa siinä kuin laitostenkin kiittämisessä.

Tarkastelkaamme eräitä esimerkkejä siitä, miten ehdottamani julkaisujen pisteyttäminen käytännössä toimisi.

1. Tiina Tutkija julkaisee Oxford University Pressin kustantamana kokoomateoksen *The Nature of Everything*, jonka kymmenestä artikkelista hän itse on kirjoittanut seitsemän. Pisteet: 7×1 (artikkeleista) + $.5$ (toimittamisesta) = 7.5 pistettä.
2. Tauno Tutkija julkaisee Åbo Akademin kemian laitoksen julkaisusarjassa tieteellisen artikkelin *The True Nature of Fluid Things*. Pisteet: 1.
3. Lehtori K. Alvo julkaisee *The Happy Gardenerissa* artikkelin *Feel the Science*. Pisteet: 0.
4. Prof. M. Umina julkaisee luentosarjansa *Johdatus olevaisen ihanuuteen* muistiinpanot oppikirjana Gaudeamuksen kustantamana. Pisteet: 5.
5. Psykologian lehtori S. Ielu julkaisee Yleishäiriön aikuisopetuksen ohjelmasarjassa pitämänsä esitelmän *Minä se vain puhun, vaikka köyhät näkevät nälkää* videona. Pisteet: 0.
6. Auli Assistentti julkaisee Suomalaisen avaruustieteellisen seuran kirjasarjassa artikkelin *Suuri sun rantasi autius avaruuden laajenemisen viimeaikaiset kehityspiirteet*. Pisteet: 1.
7. Pikkuprofessori Besserwiberg julkaisee Tieteessä tapahtuu -lehdessä artikkelin *Millaista julkaisutoimintaa tulisi palkita?* Pisteet: 0.

Tätä järjestelmää sovellettaessa arvioitavien julkaisujen lukumäärä supistuisi oleellisesti nykyisestä, mikä olisi omiaan helpottamaan arvioitsijoiden työtä. Mutta se olisi myös omiaan vähentämään tieteellisen edistyksen kannalta arvioituna tarpeetonta – tai suorastaan haitallista – julkaisutoimintaa.

Monet tutkijoina itseään pitävät akateemiset ihmiset ovat oppineet hahmottamaan kirjallisen tuotoksensa pienimpinä mahdollisina julkaistavissa olevina yksikköinä. Monasti julkaistaan käsikirjoituksia, joissa ei ole mitään uutta tai tieteellisesti merkitsevää. Julkaisujen palkitsemisjärjestelmän ei tulisi kannustaa tähän näennäispuuhasteluun. Järjestelmän tulisi kannustaa julkaisemiseen vain silloin, kun se on tieteellisin kriteerein arvioituna perusteltua. Tämä tarkoittaa sitä, että pelkästään olemassa olevan viisauden uudelleenjäsentely ja monistaminen ei ole toivottavaa toimintaa. Julkaisujen pitäisi sisältää uusia tutkimustuloksia. Siksi olisi ehkä syytä ottaa käyttöön myös negatiivisia tulospisteitä, joita jaettaisiin niille, jotka ovat syyllistyneet perusteettomaan julkaisutoimintaan.

Akateemisilla ihmisillä on kansalaisvelvollisuus osallistua kulttuurin ylösrakentamiseen ja yhteiskuntakritiikkiin, mutta siitä ei tulisi tässä yhteydessä palkita. Kirjoittajathan saavat julkaisijaltaan yleensä kirjoituspalkkion, kosolti maallista kunniaa, uusia ystäviä ja vaikutusvaltaa.

Kirjoittaja toimii valtio-opin apulaisprofessorina Turun yliopistossa.